

УДК 101.1(07)

Знаменщикова В.М.
провідний науковий співробітник
Лебединський районний краєзнавчий музей

МАНДРІВНИЙ ФІЛОСОФ ГРИГОРІЙ СКОВОРОДА ТА ЛЕБЕДИНСЬКИЙ КРАЙ

Дослідження до 295-річниці від дня народження мандрівного філософа, просвітителя-гуманіста, поета, педагога, феномена української культури письменника Григорія Савича Сковороди та його Лебединський період життя.

Ключові слова: мандрівний філософ, Григорій Савич Сковорода, Києво-Могилянської Академії, Петро Могила, Біблія, макрокосмос

Знаменщикова В.Н. Путешествующий философ Григорий Сковорода и Лебединщинский край

Исследование до 295-со дня рождения странствующего философа, просветителя-гуманиста, поэта, педагога, феномена украинской культуры писателя Григория Савича Сковороды и его Лебединский период жизни.

Ключевые слова: путешествующий философ, Григорий Савич Сковорода, Киево-Могилянская Академия, Петро Могила, Библия, макрокосмос

Znamenshchykova V. A travelling philosopher Grigory Skovoroda and Lebedynskiy raion

Issledovaniye do 295-so dnya rozhdeniya stranstvuyushchego filosoфа, prosvetatelya-gumanista, poeta, pedagoga, fenomena ukrainskoy kul'tury pisatelya Grigoriya Savicha Skovorody i yego Lebedinskiy period.

Key words: travelling philosopher, Hryhorij Savich Skovoroda, Kyiv-Mohyla Academy, Petro Mohyla, Bible, by amacrocosm

3 грудня 2017 року виповнюється 295 років від дня народження мандрівного філософа, просвітителя-гуманіста, поета, педагога, феномена української культури письменника Григорія Савича Сковороди. Світ починався зі Слова, і Україна починається зі Слова. Віще Сковородинське слово рубали мечем, випікали залізом, садили на палі, морили голодом, спопеляли вогнем, кували в залізо, гноїли в казематах, виривали із серця і стирали із пам'яті, а Слово всесильно світиться на землі і на небі Григорій Савич Сковорода посідає унікальне місце в історії української культури. Так само, як не можна забувати своїх батьків, так не можна забувати і свій народ та його історію. Не можна забувати землі нашої, бо це першооснова. Людина не може називатися людиною, якщо вона не має ні мови, ні пісні, ні землі, ні роду, ні пам'яті. «Весь світ спить», – ці слова належать самому Григорію Сковороді, сказані ним більше двохсот років тому. «І ще довго спатиме, якщо не прозріє, що матерія – це тільки п'ятьма і обман, якщо її не пожвавлєє світло Духу». Усе своє життя присвятив філософ пошуку і знаходженню істини. Народившись у бідній родині, він стає одним із найсвіченіших людей свого часу, мислителем, письменником, педагогом та музикантом, знавцем античності і середньовіччя [1].

Народився Григорій Савич Сковорода на Полтавщині 3 грудня 1722 року в родині малоземельного козака Сави Сковороди. Пізніше він любив називати себе Григорій Вар – Савою, тобто Сином Спокою. «Григорій на сьому році від народження відрізнявся серед однолітків схильністю до набожності, талантом до музики, полюванням до наук, твердістю духу. У церкву він добровільно ходив і співав чудесно, приємно».

За звичаєм свого часу Григорій закінчив чотирирічну дяківську школу і у шістнадцять років вступив до Києво-Могилянської Академії. Вона була першим вищим навчальним закладом на Україні. Її засновник – Петро Могила в 1931 році об'єднав братську школу зі школою Києво-Печерської Лаври в єдиний Києво-Могилянський Колегіум, що з 1694 року набуває статус Академії. Петро Могила забезпечував академічну бібліотеку кращими виданнями, літературою різних релігійних та філософських планів, запрошував з Європи найкращих професорів. Академія була центром духовного життя України, яка не поступалася за рівнем викладання навчальним закладам Європи того часу. Її студентів можна було зустріти в найбільших університетських центрах – Сорбоні та Болоньї, Кракові та Празі. В Академії існувала інтелектуальна атмосфера, яка давала поштовх до розвитку класичних гуманітарних наук. Навчання в академії було відкритим для всіх станів суспільства. Рік починався 1 вересня, але студентів приймали також пізніше протягом року. Процес навчання в Київській Академії тривав дванадцять років. Предмети поділялися на так звані ординарні та неординарні класи. До ординарних належали: фара, інфіма, граматика, синтаксима, поетика, риторика, філософія та богослов'я. В неординарних класах викладались грецька, польська, німецька, французька, єврейська та російська мови, історія, географія, математика (курси включали алгебру, геометрію, оптику, діоптрику, фізику, гідростатику, гідравліку, архітектуру, механіку, математичну хронологію), музика, нотний спів, малювання, вище красномовство, медицина, сільська та домашня економіка.

Сковорода перебував в Академії, щоправда з перервами, майже до 1753 року. Час від часу він відволікався від навчання був і півчим імператорської капели в Петербурзі, подорожував по Європі, викладав у Переяславському Колегіумі, але завжди повертався до своєї Alma Mater.

Босоніж пройшов Сковорода тернистими шляхами історії, бачив, пізнавав і відчував біль України, та в душі залишився дитиною чистотою та святою по-людському. Приваблює його скромність і невибагливість людини, яка в останній період життя звела свою і до того мізерну власність до кількох речей: посоха, сакви, флейти та книги. Ці речі брав він у дорогу по дорогах і Лебединщини та всієї Слобожанщини.

Сковороду безупинно переслідували цивільні і духовні власті. Під кінець 70-х років XVIII ст., після різних конфліктів з владою, Григорій Сковорода обрав зовсім новий і незнаний до того стиль життя, а саме – мандрівку. І ця мандрівка тривала до самої смерті, майже тридцять років. Була вона повна пригод, оповита переказами й легендами. У ній ніколи не розлучався філософ із Біблією, сопілкою або флейтою і своїми писаннями. Слава про нього йшла всюди, і кожний, чи то пан, чи то селянин хотів його побачити й почути. Тож аудиторія його була дуже численна і різнорідна, і всі розуміли його – філософ великої правди, людина з незалежними поглядами була для царату нестерпною. Внаслідок цього він у 1766 році змушений був звільнитися з посади викладача Харківського колегіуму. У двотомнику творів Сковорода згадуються прізвища учнів Василя Іванецького з Лебедини та Івана Андрієвського із села Азак, яких він навчаючи не відійшов від своїх переконань, відхилив усі спокуси тих, хто намагався поставити собі на службу його талант і знання [2].

Все існуюче, зазначає Сковорода, може бути розділене між трьома сферами: макрокосмом (великою машиною Всесвіту), мікркосмом (внутрішнім світом Людини) і світом символів (перш за все Біблією). Всі три світи мають тлінну та вічну натури. А тодішні церковники винесли присуд: взагалі заборонити Григорію Савичу займатися викладацькою роботою, адже його освітні ідеї, вільнодумні та еретичні, суперечили ідеям офіційно-церковним. На його думку, Біблія містить не тільки істину, що дана нам Богом, а й багато того, що не від Бога, а від пророків, які все ж таки були людьми, що самопізнання – це пізнання Бога у собі.

Прожив Григорій Сковорода 72 роки. Вітер історії очищає справжні цінності від сміття і нашарувань, робить очевиднішою різницю між великим і мізерним. Під час таких подорожей Сковорода не раз відвідував Суми, Лебедин, Охтирку, Боромлю і багато інших міст та сіл нашого краю. Тут він завжди зустрічав щирі прихильності до себе простих людей і мав добрих знайомих серед передових представників місцевої інтелігенції. У Сумах існував навіть гурток його однодумців і послідовників.

Одним з однокурсників Сковорода по Київській Академії був уродженець міста Лебедини – Федір Залеський. Товариші здружилися в академії на все життя. Але подальша їх доля склалася по-різному. Безпритульним мандрівником жив і під чужим дахом помер Григорій Савич. Федір Залеський, закінчивши навчання, швидко обріс сім'єю, оселився назавжди в Лебедині, влаштувавшись там на спокійній і досить прибутковій посаді. Сковорода частенько і подовгу гостював у друга своєї юності, який незмінно виявляв до нього зворушливу приязнь.

Син Залеського Михайло Федорович записав зі слів батька його І. І. Срезневському. З цих матеріалів ми довідалися про те, з якою рішучістю відхилив невідкупний український мислитель підступні пропозиції духовних сановників йти їхньою стежкою. Федір Залеський ретельно збирав і зберіг рукописи й листи свого знаменитого друга, заповівши їх разом з іншою спадщиною своєму сину. А його внук Михайло Михайлович Залеський на тій же садибі приймав у себе в 1859 році великого українського поета Тараса Григоровича Шевченка і переказував йому сімейні спогади про перебування Григорія Сковорода на Лебединщині. Ось уривок із виданням листа Михайла Федоровича Залеського до професора-славіста Срезневського. «Прочитал почтеннейшее письмо Ваше 13 числа сего мая, мною полученное, и сейчас бросился прочитать в «Утренней звезде» отрывки о Сковороде, потом целый день рылся в письмах отца моего, зная одно к нему письмо его по подписи на латинском языке «Григорий Савич Сковорода» (в моем рассуждении что-то о священном писании: не сыщу ли одного или других его же пера писем, но, к сожалению, не сыскал написанного, прочтенное же в отрывках Ваших о нем весьма сходно с известными мне слухами, кои я получил от своих родителей еще в малолетстве, а после 1798 году, когда я уже священником был села Рябушки, то слышал много подробного от тамошних помещиков Красовских, в которых он более году проживал, полюбивши их, место положения дома их близ церкви и рощи, а более потому, что знаком был с отцом еще в Киеве, почему весьма часто из Рябушек посещал отца и иногда по месяцу, что отец мой познакомил его с Красовским...»[3].

Віковичний дубовий гай в селі Рябушки, ще пам'ятає ті часи коли Сковорода топтав своїми ногами стежки по ньому та грав на своїй чарівній флейті. Недалеко від Лебедини в селі Рябушках жили Іван Тимофійович Красовський дрібнопомісний землевласник з колишніх слобідських козаків. Іван і Андрій Красовські здобули освіту у Харківському колегіумі, причому старший із них вивчав поетику у самого Григорія Сковорода і зберігав дружні стосунки з учителем і надалі. Іван Тимофійович же із 1752 р. перебував на службі у Сумському слобідському козацькому полку (сумський полковий старшина; сотник 1-ї Лебединської сотні (до 1767 р.); сотенний хорунжий (під-прапорний)), а потім – вахмістром у Сумському гусарському полку (1767), із 01(12).І.1768 р. – прапорщик. У нього в Лебединському комісарстві було 272 підданих селян (1767).

05(16).VII.1770 р. Вийшовши у відставку 31.III(11.IV).1771 р. був нагороджений чином поручика. Проживаючи у Рябушках, у 1770 р. заклав храм на честь свого покровителя Іоанна Предтечі. Вивчення роду Красовських здійснено Сумським істориком В.Власенком, в його роботах знаходимо відомості про його козацько-старшинський рід [4].

Гуманні ідеї Сковороди, мабуть, імпонували товаришам Красовських, віддуючи їх Григорій Савич роздумуванням працював над рукописами своїх творів. Та були і розбіжності між однодумцями, про це читаємо в Михайла Залеського «Мати моя мені, а також і Красовські розповідали, що він був незрозумілим «чужаком», дуже важко було задовольнити, якщо щось не по його, все раптом кидає, і стіл, і постіль, і будинок і біжить ходити по лісах, по полях та горах, і все із своєю флейтою, через час після повернення нічого не говорить про минуле не любив щоб про цей випадок йому нагадували...»[5]. Усе своє життя присвятив Григорій Сковорода пошуку і знаходженню світла духа, пошуку істини. Як бачимо, і Рябушки можуть гордитися тим, що й по їхній землі ходив великий Сковорода. Саме в Рябушках Григорій Савич, як стверджують краєзнавці, плідно працював над рукописами своїх творів [6].

Важко було мандрівному філософу не лише зберегти, а навіть і пригадувати все те, що він написав під чужою стріхою і що, звичайно, переходило в цілковите розпорядження людей, які давали йому притулок. Зате легко уявити, скільки його рукописів, залишених у різних місцях, так ніколи й не побачили світ, безнадійно загубившись у мотлохові поміщицьких комор, горищ, монастирських архівів. Таким кладовищем літературної спадщини Сковороди стали і деякі місця Сумщини, зокрема, колишні Охтирський і Сумський монастирі, де не раз Григорій Савич зупинявся, шукаючи обстановки, в якій він міг зосереджено попрацювати. Про Охтирку він згадує у своїй праці «Наркисс. Разглагол о том: Узнай себя». А втім знайшлися на Сумщині такі люди, які зберегли для нащадків немало дорожочинних сторінок, написаних рукою славного українського просвітителя. Серед них ми вже назвали двох Залеських з Лебедина. Назвемо ще й уродженця Сум І. Т. Лисенка, який згодом видав у Петербурзі Шевченків «Кобзар». У 1861 році Лисенко передав Харківському університету, зібрані ним, очевидно, ще на Сумщині, рукописи Г. С. Сковороди.

У цих фактах ми бачимо переконливе свідчення живого зв'язку видатного українського просвітителя XVIII століття з нашою Лебединщиною. «Братіє моя люб'язна! Одверніть очі ваші ангельські од содомлян і придивіться-но до цього мандрівника на землі, що гряде перед вами. Він крокує з жезлом веселими ногами урочищами і спокійно виспіває: «На землі я пришелець, не сховай від мене заповідей твоїх». Такі генії народжуються в надрах народних не так часто. Вони не тільки акумулюють у собі віковичну мудрість того, хто їх породив, усі чесноти свого народу та драматичну напругу їхніх історичних шляхів, а й стають їхніми виразниками та янголами-охоронцями. Їхні філософські думки, що нагадують коней із золотими підковами, яким вітри супротиву вивертають ніздрі, їхні твори, що схожі на дуби-велетні, для яких не є актуальною приказка «буває, що й дуби ламає», належать не лише минулим століттям, а й сьогоденню та століттям майбутнім. Вони – завжди сучасні, бо їхні автори зуміли побачити майбутнє крізь морок віків, зуміли загнуждати час. Таких людей справедливо називають геніями.

З роками фігура Григорія Савича не потьмяніла, а заблищала щирим золотом непідробного скарбу. Він і сьогодні манить своєю моральною чистотою і осяяного високими ідеалами, життя з творчістю – поезією, філософією, етикою. Слава про нього йшла всюди, і кожний, чи то пан, чи то селянин хотів його побачити й почути. Тож аудиторія його була дуже численна і різномісна, і всі розуміли його – речника великої правди. Слава про Сковороду йшла так далеко, що про нього довідалась і цариця Катерина II, і забажала його побачити. Через свого поручника Потьомкіна вона послала Сковороді запрошення переселитись з України в Петербург. Посланець цариці застав Сковороду на краю дороги, де він відпочивав і грав на флейті, а недалеко нього паслася вівця того господаря, в якого філософ затримався. Приятель і біограф Сковороди Ковалинський теж засвідчував, що коли «посланець передав йому запрошення цариці, Сковорода, просто й спокійно дивлячись в очі посланцеві, заявив: «Скажіть цариці, що я не покину України – мені дудка й вівця дорожчі царського вінця» [3].

За життя твори Г. Сковороди не видавалися. Перші публікації з'явилися до 100-річчя з дня смерті філософа. У 1994 році вперше було здійснено видання усіх творів Г. Сковороди у перекладі сучасною українською мовою та перекладів творів Цицерона, Плутарха, Горація, Овідія. Постать Сковороди завжди була овіяна таємницями, домислами та викликала інтерес. М. Костомаров писав: «Мало можна вказати таких народних постатей, якою був Сковорода і який би так пам'ятав і поважав народ. На всьому обширі від Острозька до Києва, у багатьох будинках висять його портрети. Його мандрівне життя є предметом оповідань і легенд» [4].

Останні 25 років свого життя Сковорода був мандрівним вчителем-філософом. І якраз тоді він, вільний і ні від кого не залежний, створив свої найкращі філософсько-поетичні твори, серед яких є пісні, канти, псалми, вірші з «Саду божественних пісень», байки, філософські трактати, діалоги та бесіди. Незадовго до смерті Сковорода склав список своїх праць (18 оригінальних та 7 перекладів, 4 з яких досі не знайдені). Писав свої твори автор тогочасною книжною українською, латинською і грецькою мовами. Помер Григорій Савич 9

листопада 1794 року в селі Іванівці на Харківщині (нині село Сквородинівка Золочівського району). Його постать, серед інших постатей такої ж величини, що не говори, є таки складною і суперечливою, а його поетичний та філософський доробок – це сміливий виклик тодішньому та й теперішньому світові. Григорій Скворода заповів ставити не хреста на своїй могилі, а камінь із його крилатою фразою: «Світ ловив мене, та не спіймав». У 1972 році у Сквородинівці відкрито літературно-меморіальний музей, а в Києві, Харкові та селищі Чорнухи споруджено оригінальні пам'ятники Г. Сквороді. Його ім'я було присвоєно Харківському державному педагогічному університету, Переяслав-Хмельницькому державному педагогічному університету, Інституту філософії Національної академії наук України. У космічному просторі Всесвіту за № 2431 існує мала планета, названа – Скворода». У 2017 році у місті Лебедині на будинку де гостив мандрівний філософ, видатний український просвітител-гуманіст, поет, педагог, феномен української культури Григорія Савича Сквороди відкрита меморіальна дошка на його честь. За життя твори Г. Сквороди не видавалися. Перші публікації з'явилися до 100-річчя з дня смерті філософа. У 1994 році вперше було здійснено видання усіх творів Г. Сквороди у перекладі сучасною українською мовою та перекладів творів Цицерона, Плутарха, Горация, Овідія. Для того, щоб завжди жила пам'ять про видатного українського просвітителя – гуманіста, філософа, поета, педагога, феномена української культури Григорія Савича Сквороди, у Лебедині відтепер є меморіальна дошка на його честь. Постать Сквороди завжди була овіяна таємницями, домислами та викликала інтерес. М. Костомаров писав: «Мало можна вказати таких народних постатей, якою був Скворода і який би так пам'ятав і поважав народ. На всьому обширі від Острозька до Києва, у багатьох будинках висять його портрети. Його мандрівне життя є предметом оповідань і легенд» [4].

Власним життям Г. С. Скворода канонізував високі моральні принципи: волелюбність, твердість духу, гідність, щирість, добродушество, прагнення мудрості, надійність, любов до ближнього. Цим утверджувалися моральні підмурки нового українського суспільства. Творча спадщина великого філософа стала невичерпним джерелом мудрості й життєдайної насаги для українського народу на довгі-довгі віки. Вона злободенна й сьогодні. Вона актуальною буде і завтра. Межі духовному вдосконаленню людини так і не визначено...» [5].

ЛІТЕРАТУРА

1. Багалій, Д. І. Український мандрований філософ Григорій Скворода [Текст] / Д. І. Багалій. – 2-е вид., випр. – К. : Обрій, 1992. – 469 с.
2. Скворода, Г. С. (1722-1794). Пізнай в собі людину [Текст] / Г. С. Скворода / Львів : Світ, 1995. – 527 с.
3. Сапунін П.А. Неймовірні подорожі Г. С. Сквороди по Сумщині / П.А. Сапунін. – Електронний ресурс. Режим доступу: history.sumynews.com
4. Пазинич В. Геній Сквороди: простий, складний, суперечливий // Лебедин, «Будьмо разом» 02.05.2013. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.lebedinpress.com.ua/kategorii/novosti/6-genij-skovorodi-prostij-skladnij-superechlivij>
5. Дудченко В. Сквородинські стежки Лебединщиною / В. Дудченко // Життя Лебединщини. – 2002. – 11 грудня.
6. Фалько О. Оксамитова пора. Філософія серця і людяності / О. Фалько Суми, 2010. – 147 с.

REFERENCES

1. Bahaliy, D. I. Ukrayins'kyi mandrovanyy filosof Hryhoriy Skovoroda [Tekst] / D. I. Bahaliy. – 2-e vyd., vypr. – K. : Obriy, 1992. – 469 s.
2. Skovoroda, H. S. (1722-1794). Piznay v sobi lyudynu [Tekst] / H. S. Skovoroda / L'viv : Svit, 1995. – 527 s.
3. Sapukhin P.A. Neymovirni podorozhi H. S. Skovorody po Sumshchyni / P.A. Sapukhin. – Elektronnyy resurs. Rezhym dostupu: history.sumynews.com
4. Pazynych V. Heniy Skovorody: prostyy, skladnyy, superechlyvy // Lebedyn, «Bud'mo razom» 02.05.2013. Elektronnyy resurs. Rezhym dostupu: <http://www.lebedinpress.com.ua/kategorii/novosti/6-genij-skovorodi-prostij-skladnij-superechlivij>
5. Dudchenko V. Skovorodyns'ki stezhky Lebedynshchynoyu / V. Dudchenko // Zhyttya Lebedynshchyny. – 2002. – 11 hrudnya.
6. Fal'ko O. Oksamytova pora. Filosofiya sertsya i lyudyannosti / O. Fal'ko Sumy, 2010. – 147 s.

УДК 338.48.11(477)

Мірошніченко Н.О.

Науковий співробітник,

Національний заповідник «Глухів»

ПРИРОДНЕ ДИВО – ЗАРУЦЬКИЙ КРЕЙДЯНИЙ КАР'ЄР ЯК ОБ'ЄКТ ТУРИСТИЧНОГО ПОКАЗУ

В статті описується екскурсійний маршрут Національного заповідника «Глухів» – «Крейдяні гори Заруцького». Розглядається історія сіл Заруцького, Білокопитове, створення Заруцького крейдяного заводу, його минула та сучасна діяльність.